

Petrović Z. Milica¹

UDC 347.426.6
Originalni naučni rad
Primljen: 05. 01. 2023.
Prihvaćen: 15. 02. 2023.

NAKNADA NEMATERIJALNE ŠTETE ZBOG NEOSNOVANE OSUDE I NEOSNOVANOG LIŠENJA SLOBODE U SUDSKOJ PRAKSI

APSTRAKT: Pravo na naknadu štete, zbog neosnovane osude ili neosnovanog lišenja slobode, nužno treba da omogući otklanjanje posledica kršenja prava na slobodu koje garantuje Ustav. Ovom pravu odgovara obaveza države da štetu plati, jer štetnu radnju preduzimaju državni službenici. Sasvim je očigledno da se radi o pravu koje je *sui generis*. U konkretnom slučaju, štetnu radnju čini službeno lice za čije radnje odgovara država koja uvek odgovara, bez obzira na krivicu, dakle objektivno, ako se dokaže da je protivpravnom radnjom službenog lica prouzrokovana šteta. Neosnovano lišenje slobode i neosnovana osuda ostavljaju za posledicu povredu ljudskog dostojanstva – čast, a u socijalnoj sredini, u kojoj živi, oštećenog prepoznaju kao nekoga ko je bio u zatvoru, kao nekoga ko je bio osuđivan – povređen mu je ugled, koji je uživao u sredini. Duševni bolovi, zbog neosnovane osude, odnosno zbog neosnovanog lišenja slobode predstavljaju jedinstven vid štete koji obuhvata sve štetne posledice nematerijalne prirode vezane za ličnost oštećenog a proistekle iz neosnovanog lišenja slobode. Za ovu štetu, dosuđuje se jedan iznos naknade.

KLJUČNE REČI: *naknada nematerijalne štete, sloboda, neosnovana osuda, neosnovano lišenje slobode.*

---

¹ Master prava, doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, asistent na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe u Novom Sadu Univerziteta Privredna akademija, e-mail: milica.petrovic@pravni-fakultet.info

1. Uvod

Pravo na slobodu jedno je od osnovnih ljudskih prava i, kao takvo, spada u kategoriju apsolutnih subjektivnih prava, a pripada pojedincu od rođenja do smrti. Pravo na slobodu deluje *erga omnes* i svako je dužan da poštuje lična prava pojedinca. U slučaju povrede ovog prava titular prava može tražiti pravnu zaštitu.

Posmatrano kroz istoriju, pravo na slobodu i zaštita slobode razvijali su se preko instituta državne vlasti, kroz ostvarivanja prava da se spreči nezakonito lišenje slobode pojedinca od strane države.

Uslovi pod kojima se lice može lišiti slobode propisani su krivičnim zakonima, odnosno krivičnim procesnim zakonicima, dakle, reč je o institutu krivičnog prava. Postoje, međutim, životne situacije u kojima lišenje slobode zahvata oblast građanskog prava i tada je uglavnom reč o neosnovanom lišenju slobode. Prva monografija u SFRJ o neosnovanom lišenju slobode bila je od profesora doktora Momčila Grubača „Naknada štete za neopravdanu osudu i neosnovano lišenje slobode“ iz 1979. godine.

Neosnovano lišenje slobode nije nezakonito lišenje slobode, jer je pojedinac lišen slobode na način i po postupku koji je propisan zakonom, ali su kasnije prestali ili su otklonjeni razlozi zbog kojih je lišen slobode. S obzirom da je tokom određenog vremenskog razdoblja ugroženo pravo na slobodu stiče se pravo na naknadu štete, te tada lišenje slobode iz krivičnog prava prerasta u institut građanskog prava – pravo na naknadu štete.

Pored naknade štete zbog neosnovanog lišenja slobode biće razmatrana i naknada štete zbog neopravdane osude. Ova dva instituta mogu postojati paralelno, ali mogu i pojedinačno – nezavisno jedan od drugog.

Autor će se u ovom radu osvrnuti na krivičnopravni aspekt lišenja slobode, a zatim će biti analizirani pravni institut građanskog prava – naknada štete, te pravo na naknadu štete zbog neosnovane osude i neosnovanog lišenja slobode.

Radom će biti obuhvaćena i uporednopravna regulativa s akcentom na postupak i način na koji zemlje u okruženju licu neosnovano lišenom slobode pružaju pravnu zaštitu.

2. Uporednopravni osvrt

Prema uobičajenim klasifikacijama, savremeni pravni sistemi mogu se podeliti na: evropsko-kontinentalni pravni sistem ili pravni sistem koji vodi poreklo iz tradicije rimskog prava i anglosaksonski pravni sistem ili pravni sistem *common law*. U ovom delu uporednopravne analize zaštite prava na slobodu u situacijama kada je ovo pravo povređeno od strane državnih organa analizira se pravo Mađarske, zemlje **članice** Evropske unije koja je svoje zakonodavstvo morala da uskladi sa zakonodavstvima ostalih **članica** i koja pripada evropsko-kontinentalnom pravnom sistemu, a potom će biti analiziran i pravni sistem Sjedinjenih Američkih Država, kao predstavnika anglosaksonskog pravnog sistema.

2.1. Naknada nematerijalne štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude u pravu Republike Mađarske

U Ustavu Republike Mađarske, koji je stupio na snagu 01. 01. 2012. godine, u prvom stavu člana 1, navedeno je: „Neprikosnovena i neotuđiva osnovna ljudska prava treba poštovati. Zaštita tih prava je primarna obaveza države“.

Ustav dalje u prvom stavu **člana** 4 proklamuje da svako ima pravo na slobodu i ličnu bezbednost, da niko ne može biti lišen slobode, osim u zakonom propisanim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom (stav 2), da svako osumnjičeno lice i lice lišeno slobode mora biti pušteno na slobodu ili bez odlaganja mora biti izvedeno pred sud, te da se ono mora saslušati, a odluka o pritvoru mora biti valjano obrazložena (st. 3). U stavu 4. istog člana Ustava Republike Mađarske garantuje se pravo licu koje je neosnovano ili protivzakonito lišeno slobode na naknadu **štete**.

Zakon o krivičnom postupku Republike Mađarske, koji je usvojen 2017. godine a koji je stupio na snagu 2018. godine, poznaje naknadu **štete** zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude i sadrži uslove za ostvarivanje ovog prava, zatim postupak pod kojim se ovo pravo ostvaruje, a takođe sadrži i odredbe o isključenju prava na naknadu

štete. Ove odredbe se nalaze u Glavi 107 pod naslovom „Naknada za neosnovano ograničenje slobode“.

Zakon okrivljenom priznaje pravo na naknadu **štete** ako mu je sloboda neosnovano ograničena, tj. oduzeta u krivičnom postupku ili je do toga došlo kao rezultat takvog postupka. Naknada služi isključivo kao obeštećenje za **štetu** nastalu samim postojanjem i trajanjem ograničenja, odnosno lišenja slobode (Bakonji, 2019: 245).

Prema Zakonu o krivičnom postupku, pravo na naknadu **štete** pripada licu koje je bilo lišeno slobode ukoliko je:

- tužilaštvo obustavilo postupak ili je to učinio istražni organ iz razloga **što** izvršena radnja ne predstavlja krivično delo, zato što krivično delo nije izvršio osumnjičeni ili što se na osnovu dokaza ne može utvrditi izvršenje krivičnog dela;
- utvrđeno postojanje razloga koji isključuju kažnjivost počinioca, tj. kažnjivost izvršne radnje ili se na osnovu postojećih dokaza nije moglo utvrditi da je osumnjičeni izvršio krivično delo, te iz razloga nastupanja zastarelosti kažnjavanja ili je izvršena radnja već pravosnažno presuđena;
- sud okrivljenog pravosnažno oslobodio, pravosnažnim rešenjem obustavio postupak, pravosnažnom presudom utvrdio krivicu okrivljenog, ali mu je izrečena uslovna osuda, ili nije izrečena kazna zatvora, ili mu je izrečena kazna zatvora u kraćem trajanju od trajanja pritvora (Zakon o krivičnom postupku Republike Mađarske, **član** 845).

Postoje dva načina za ostvarivanje prava na naknadu **štete** zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude, a pravo izbora dato je oštećenom licu. To su skraćeni postupak za naknadu **štete** i parnica za naknadu **štete** (Zakon o krivičnom postupku Republike Mađarske, **član** 848). Zahtev za naknadu **štete** podnosi se protiv države koju u postupku zastupa Ministarstvo pravde Republike Mađarske.

Postupak za naknadu štete mora da se pokrene u roku koji je prekluzivan i iznosi godinu dana od dana kada je oštećeni saznao za odluku koja predstavlja osnov za ostvarivanje prava na naknadu. Takođe, dozvoljava se nasledniku oštećenog da nastavi parnicu ukoliko u toku postupka za naknadu štete lice koje je neosnovano lišeno slobode ili ne-

osnovano osuđeno umre. U toj situaciji nasljednik mora u roku od šest meseci da nastavi parnicu.

U skraćenom postupku, visina novčane naknade je limitirana iznosom koji se obračunava na način utvrđen uredbom Vlade Republike Mađarske. Skraćeni postupak se završava zaključenjem sporazuma između podnosioca zahteva i ministra pravde pod uslovom da zahtev oštećene strane bude prihvaćen a oštećeni da bude zadovoljan ponudom. Novčani iznos isplaćuje se u roku od petnaest dana od dana zaključenja sporazuma.

Vladinom uredbom propisan je formular – zahtev za naknadu štete i on se podnosi sudu koji ga bez rasprave u meritumu sa odgovarajućim spisima krivičnog predmeta dostavlja ministru pravde. Predviđeni rok za odlučivanje o osnovanosti zahteva u skraćenom postupku je dva meseca.

Ukoliko zahtev za naknadu štete, podnet u skraćenom postupku, bude odbijen oštećeni može pismenim podneskom podnetim ministru pravde da pokrene parnični postupak za naknadu štete. Oštećeni to mora da učini u roku od dva meseca po odbijanju zahteva nakon čega ministar pravde zahtev prosleđuje stvarno i mesno nadležnom sudu.

U parničnom postupku za naknadu štete može se zahtevati naknada štete i bolnina za pretrpljenu neimovinsku štetu. U ovom postupku se primenjuju odredbe Zakona o parničnom postupku sa odstupanjima predviđenim zakonom.

Ako lice, koje je neosnovano lišeno slobode i neosnovano osuđeno, ne **želi** da podnese zahtev u skraćenom postupku za naknadu **štete** ima pravo da podnose tužbu za naknadu **štete** sudu pred kojim je vođen krivični postupak a koji tužbu dalje prosleđuje parničnom sudu.

2.2. Anglosaksonski pravni sistem

Za razliku od kontinentalnog pravnog sistema, kom pripada i pravni sistem Srbije i Mađarske, anglosaksonski pravni sistem, koji se naziva i *common law* sistem, nastao je nezavisno od tradicije rimskog prava, tj. na osnovu tradicije engleskog opšteg običajnog prava i posebnih sudskih odluka poznatih kao precedenti (eng. *case law*) (David, Brierley,

1985: 307). Ovaj sistem je karakterističan za Veliku Britaniju i Sjedinjene Američke Države.

U slučaju neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude, u američkom pravu postoje dve vrste naknada. Oštećeni pravo na naknadu štete može ostvariti u sudskom postupku, ali u tom slučaju mora da dokaže krivicu državnog službenika, ili pravo na pomoć koja se isplaćuje iz posebnog državnog fonda.

U zavisnosti od deliktne osnova, na kom se zasniva obaveza naknade štete, u američkom pravnom sistemu razlikujemo: neosnovano hapšenje (eng. *false arrest*), neosnovano lišenje slobode (eng. *false imprisonment*) i naročito neosnovanu optužbu (eng. *malicious prosecution*).

Neosnovano hapšenje se definiše kao nezakonito ograničenje lične slobode, bez pristanka oštećenog, uz smeštaj u zatvor ili drugi zatvoren prostor, ili zadržavanje u patrolnim kolima ili naređenje da lice ostane u policijskoj stanici.

Neosnovano lišenje slobode se preduzima jer, najverovatnije, postoji zakonit razlog za hapšenje, ali je u prekrivičnom postupku došlo do kršenja prava oštećenog usled **čega** dalje postupanje državnog službenika koji vrši lišenje slobode postaje nezakonito.

Postoji dvofazni postupak ostvarivanja prava na naknadu **štete**. Pravo na naknadu **štete** se ostvaruje podnošenjem tužbe sudu, ali se pre toga mora podneti prijava policijskoj komisiji. Rok za podnošenje tužbe je godinu dana od dana nastanka **štete**. Oštećenom koji dokaže da je nezakonito hapšen ili neosnovano lišen slobode dosuđuje se razumna novčana naknada zbog gubitka vremena, fizičkih povreda, duševnog i emocionalnog bola.

U slučaju neosnovane osude ne postoji jedinstven stav u vezi sa naknadom **štete**. Statutarne odredbe na osnovu kojih je država u obavezi da nadoknadi **štetu** neosnovano osuđenim licima postoje u državama, kao **što** su: Njujork, Nju Džersi, Alabama, Kalifornija, Ilinois, Ajova, Mejn, Merilend, Nju Hempšir, Severna Karolina, Ohajo, Tenesi, Teksas, Zapadna Virdžinija i Viskonsin.

Kao i u drugim slučajevima, kada se zasniva pravo na naknadu štete, tako se i kod šteta za neosnovano lišenje slobode ili neosnovanu osudu smatra da je štetnom radnjom učinjen građanski delikt koji pravno

obavezuje na naknadu. Ovo pravo se realizuje odgovarajućom tužbom u parničnom postupku – eng. *tort of negligence*. U određenim slučajevima moguće je tražiti pooštrenu naknadu (eng. *aggravated damages*), a u određenim, na primer kod okrutnog i proizvoljnog postupanja štetnika kojima se krše osnovna ljudska prava oštećenog, može se tražiti i posebna – primerena naknada (eng. *exemplary damages*) (Mitchel, 2007: 9).

3. Lišenje slobode

Ljudska prava su neprikosnovenena, a njihovo ograničenje postoji samo onda kada je potrebno zaštititi ljudsko pravo drugog pojedinca ili opšti interes. Zato kada neko povredi ljudsko pravo drugog lica ili opšti interes nastupa država sa svojim autoritetom i koristeći postojeća pravna pravila, uskraćuje pojedina lična prava pojedinca.

Tako država može ograničiti i slobodu pojedincu u slučaju kada je on izvršio radnju koja nije društveno prihvatljiva, tj. kada je povređeno pravo drugog pojedinca ili društveni interes. Sloboda se može ograničiti tako što će pojedinac biti lišen slobode za određeno vreme ili do kraja života, smeštanjem u određenu ustanovu, ili će mu se ograničiti kretanje zabranom napuštanja mesta boravka ili zabranom obavljanja određenih aktivnosti.

Lišenje slobode, prema čl. 27 Ustava Republike Srbije, dopušteno je samo iz razloga i u postupku koji su predviđeni zakonom. Prema čl. 10 st. 1 Zakonika o krivičnom postupku, okrivljenom mogu biti ograničena sloboda i prava i pre donošenja pravosnažne odluke o izricanju krivične sankcije, ali samo u meri neophodnoj za ostvarenje cilja postupka, a pod uslovima propisanim ovim zakonikom. Ograničenja određenih sloboda i prava, prema st. 3 istog člana, mogu se primeniti od: potvrđivanja optužnice; određivanja glavnog pretresa ili ročišta za izricanje krivične sankcije u skraćenom postupku; određivanja glavnog pretresa u postupku za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja.

Prema čl. 210 Zakonika o krivičnom postupku, pritvor se može odrediti samo pod uslovima predviđenim ovim zakonikom i samo ako se ne može ostvariti pomoću druge mere.

Razlozi zbog kojih se licu za koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo može ograničiti sloboda navedeni su u članu 211 Zakonika. Tako se pritvor može odrediti pojedincu koji se krije ili se ne može utvrditi njegova istovetnost ili ako optuženi izbegava da dođe na glavni pretres ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva, zatim ako postoje okolnosti koje ukazuju da će uništiti, sakriti, izmeniti ili falsifikovati dokaze ili tragove krivičnog dela ili ako okolnosti ukazuju da će ometati postupak uticanjem na svedoke, saučesnike ili prikrivače, ako okolnosti ukazuju da će u kratkom vremenskom periodu ponoviti krivično delo ili dovršiti pokušano krivično delo ili učiniti krivično delo kojim preti. Pritvor se može odrediti ako je za krivično delo za koje se tereti propisana kazna zatvora više od deset godina, odnosno kazna zatvora preko pet godina za krivično delo sa elementima nasilja ili mu je presudom prvostepenog suda izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a način izvršenja ili težina posledice krivičnog dela su doveli do uznemirenja javnosti koje može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka.

Budući da je pritvor krivičnoprocesna mera kojom se pojedincu ograničava pravo na slobodu, zakonodavac je predvideo uslove do kada ta mera može trajati. Tako je članom 211 propisano da u slučaju da je pritvor određen samo zbog toga što se ne može utvrditi istovetnost lica on traje dok se istovetnost ne utvrdi. Ako je pritvor određen zbog toga što optuženi izbegava da dođe na glavni pretres, pritvor može da traje do objavljivanja presude. U situacijama kada je pritvor određen zbog postojanja okolnosti koje ukazuju da će pojedinac za koga postoji osnovana sumnja da je izvršio krivično delo uništiti, sakriti, izmeniti ili falsifikovati dokaze ili tragove krivičnog dela pritvor će biti ukinut čim se obezbede dokazi zbog kojih je pritvor određen.

Ograničenje slobode na određeni vremenski period od strane države i u skladu sa uslovima koje propisuje zakon postoji i u slučaju kada je pojedincu sudskom odlukom, koja je pravosnažna i izvršna, zbog izvršenog krivičnog dela izrečena kazna zatvora. Država, takođe, za izvršeno krivično delo može pojedincu trajno ograničiti pravo na slobodu na osnovu pravosnažne i izvršne sudske odluke kojom je izrečena kazna doživotnog zatvora.

Izuzev suda, prema članu 291 Zakonika o krivičnom postupku, pojedinca može lišiti slobode i pripadnik Ministarstva unutrašnjih poslova (tzv. policijsko hapšenje). Policija može uhapsiti, ako postoji razlog za određivanje pritvora, ali je dužna da lice bez odlaganja sprovede nadležnom javnom tužiocu, kom će i predati izveštaj o razlozima hapšenja i vremenu kada je ova radnja i sprovedena.

Pored države, tj. državnih organa koji pojedincu mogu ograničiti pravo na slobodu, krivičnoprocesni zakonik Republike Srbije poznaje i „hapšenje pri izvršenju krivičnog dela“, te tako svako može uhapsiti lice zatečeno u izvršenju krivičnog dela. Ovakvo lice se goni po službenoj dužnosti uz obavezu da se odmah preda javnom tužiocu ili policiji, a ako to nije moguće onda se mora odmah obavestiti jedan od ovih organa. Ovakav način lišenja slobode često se naziva i građansko hapšenje (Zakonik o krivičnom postupku, član 291).

4. Neosnovano lišenje slobode i neosnovana osuda

Zakonito lišenje slobode, pod određenim uslovima, može postati protivpravno, na primer kada je pojedincu koji je nevin sloboda ograničena u određenom vremenskom razdoblju. Takođe, lice koje je pravosnažnom sudskom odlukom proglašeno krivim i prema kome je izrečena sankcija može odlukom po vanrednom pravnom leku biti oslobođen od optužbe i oslobođen sankcije, te tada kažemo da je prvobitna osuda bila neosnovana.

Prema pravu Republike Srbije, neosnovano **lišenje slobode** je kada je lice bilo lišeno slobode a nije došlo do pokretanja postupka ili je pravosnažnim rešenjem postupak obustavljen ili je optužba odbijena ili je postupak pravosnažno okončan odbijajućom ili oslobađajućom presudom. Isto tako je neosnovano **lišenje slobode i** kada je lice izdržalo kaznu zatvora, a povodom zahteva za ponavljanje krivičnog postupka ili zahteva za zaštitu zakonitosti mu je izrečena kazna zatvora u kraćem trajanju od izdržane kazne, ili je izrečena krivična sankcija koja se ne sastoji u lišenju slobode, ili je lice oglašeno krivim a oslobođeno od kazne. Neosnovano lišenje slobode postoji i kada je lice lišeno slobode

duže nego što traje krivična sankcija ili ako je usled greške ili nezakonitog rada organa u postupku lice lišeno slobode (Zakon o krivičnom postupku, član 584). „Pravo na naknadu **štete** zbog neosnovanog lišenja slobode zavisi od konačnog ishoda krivičnog postupka“ (Apelacioni sud u Beogradu, 3640/18).

„Neosnovano osuđenim se smatra lice prema kome je bila pravnosnažno izrečena krivična sankcija ili koje je oglašeno krivim a oslobođeno od kazne, a povodom vanrednog pravnog leka je novi postupak pravnosnažno obustavljen ili je optužba pravnosnažno odbijena ili je okončan pravnosnažnom oslobađajućom presudom“ (Zakon o krivičnom postupku, čl. 585).

5. Prava pojedinca neosnovano lišenog slobode i neosnovano osuđenog

Lice neosnovano lišeno slobode i neosnovano osuđeno ima pravo na naknadu **štete** i to pravo mu je dato Zakonikom o krivičnom postupku. „Građanskopravna odgovornost za naknadu štete zbog neopravdane osude ili neosnovanog lišenja slobode je propisana odredbama krivičnog procesnog zakona, iako su te odredbe po svojoj prirodi materijal-nopravne“ (Apelacioni sud u Beogradu, 2967/10). Ovo je specifičnost pravnog instituta neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude jer je pojedinac lišen slobode u skladu sa pravilima krivičnog procesnog zakona ili je pravosnažno osuđen u sprovedenom krivičnom postupku. Upravo zato **što** je sam akt lišenja slobode ili osude izvršen u skladu sa zakonom i nije bilo protivpravnosti potrebno je, radi zaštite prava na slobodu, odredbama krivičnog procesnog zakonika postaviti osnove za primenu građanskopravnog instituta naknade **štete**. Ukoliko bi se naknada **štete** pojedincu neosnovano lišenom slobode ili neosnovano osuđenom vršila samo po pravilima građanskog prava, to lice bi imalo pravo na naknadu **štete** samo ako dokaže krivicu **štetnika** (sudije ili policajca). Međutim, kako do neosnovane osude ili lišenja slobode najčešće dolazi bez ičije krivice, striktno pridržavanje pravila građanskog prava ne bi moglo rezultirati naknadom **štete** ovim licima.

Još jedna specifičnost prava na naknadu **štete** zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude u odnosu na ostale slučajeve prava na naknadu **štete** jeste i činjenica da je radnja kojom je **šteta** pričinjena preduzeta od strane državnih organa u vršenju javnih ovlašćenja, odnosno **šteta** je neposredna posledica kršenja ljudskih prava i sloboda.

Neosnovanim lišenjem slobode i neosnovanom osudom povređena su ljudska prava pojedinca, a ta povreda se može posmatrati kao povreda telesne slobode pojedinca, jer mu je ograničena sloboda kretanja, ali i kao povreda **časti**, ljudskog dostojanstva i ugleda u sredini u kojoj **živi**. Zato je prevashodni cilj naknade **štete** pojednicu, kome su povređena lična prava neosnovanim lišenjem slobode i neosnovanom osudom, otklanjanje **štetnih** posledica koje je ta povreda ostavila na ličnost pojedinca.

Štetne posledice mogu se otkloniti isplatom određene sume novca oštećenom licu na ime naknade **štete** po odredbama građanskog prava, ali moralnim zadovoljenjem – javnim saopštenjem o odluci, kojim se objašnjava neosnovanost lišenja slobode i neosnovanost osude, ili saopštenjem u životnom okruženju oštećenog, kao što su radna sredina, državni organ (moralna rehabilitacija). Ako mu je prestao radni odnos ili svojstvo osiguranika socijalnog osiguranja, oštećeni ima pravo na priznavanje radnog staža, tj. staža osiguranja kao da je bio na radu. U staž se uračunava i vreme nezaposlenosti koje je nastupilo zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude, a koja nije nastala krivicom ovog lica (Zakon o krivičnom postupku, član 594).

6. Pravo na naknadu nematerijalne štete zbog neosnovane osude i neosnovanog lišenja slobode

6.1. Naknada nematerijalne štete

Zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude, oštećeni ima pravo na naknadu štete i to one nematerijalne, s obzirom da je povređeno dobro – lično pravo.

U Republici Srbiji na snazi je Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine, a on priznaje pravo pojedincu da pored uništenog i oštećenog materijalnog dobra može zaštititi i lično dobro – slobodu, život,

telo, čast, ugled, poštovanje ličnosti i druga lična dobra.

„Pod nematerijalnom štetom u smislu Zakona o obligacionim odnosima, podrazumeva se fizički bol, psihički bol i strah. Stoga se oštećenom novčana naknada na ime nematerijalne štete može dosuditi samo kad se povreda manifestovala u jednom od navedenih vidova te štete i pod uslovom da jačina i trajanje bolova i straha i druge okolnosti slučaja to opravdavaju, da bi se kod oštećenog uspostavila narušena psihička ravnoteža.“ Do ovakvog tumačenja pojma nematerijalne štete došlo se na savetovanju Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i autonomnih pokrajina i Vrhovnog vojnog suda još 1986. godine.

Zakon o obligacionim odnosima imenuje vidove nematerijalne štete za koje se može priznati pravo na novčanu naknadu i to u čl. 200, 201 i 203.

6.2. Naknada nematerijalne štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude

Neosnovano lišenje slobode i neosnovana osuda ostavljaju za posledicu povredu ljudskog dostojanstva – časti, a u društvenom okruženju oštećenog prepoznaju kao nekoga ko je bio u zatvoru, kao nekoga ko je bio osuđivan itd. Dakle, povređen mu je ugled koji je uživao u sredini. Lišenje slobode i osuda, uprkos tome što su bili neosnovani, ostaju u svesti oštećenog lica kao povreda ličnog prava.

Osim povrede više prava (sloboda, čast i ugled), oštećenom se neosnovanim lišenjem slobode i neosnovanom osudom dosuđuje jedinstven iznos naknade. Zaključak sa Savetovanja građanskih i građansko-pravnih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16. oktobra 1986. godine je da „duševni bolovi zbog neosnovane osude odnosno neosnovanog lišenja slobode predstavljaju jedinstven vid **štete**, koji obuhvata sve **štetne** posledice nematerijalne prirode, vezane za ličnost oštećenog, proistekle iz neosnovanog lišenja slobode. Za ovu **štetu** dosuđuje se jedan iznos naknade [...]“.

Stav o jedinstvenoj naknadi nematerijalne **štete** zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude zadržao se i u pravu Republike Srbije. „Licu lišenom slobode, protiv koga je istraga pravosnažno obustavljena, pripada pravo na pravičnu naknadu nematerijalne **štete** za pretrpljene duševne bolove usled povrede slobode, ugleda i **časti**. Pra-

vična novčana naknada kao oblik otklanjanja štetnih posledica sastoji se u isplati novčane naknade kao satisfakciji za pretrpljenu neimovinsku štetu da bi se kod oštećenog uspostavila narušena psihička ravnoteža“ (Viši sud u Novom Sadu, 5394/10). Visina naknade nematerijalne štete zavisi od više **činjenica**, ali najčešće se uzimaju u obzir sledeće: dužina trajanja pritvora, težina krivičnog dela koje je stavljeno na teret, ugled koji je oštećeni uživao u svom radnom i privatnom okruženju pre lišenja slobode, porodične prilike i sl. „ Prilikom odlučivanja o visini ove naknade u smislu odredbe člana 200 stav 2 ZOO vodi se računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i svrhom“ (Viši sud u Novom Sadu, 5394/10).

Pored štete usled povrede slobode, časti, ugleda i prava ličnosti, oštećeni neosnovanim lišenjem slobode i neosnovanom osudom može pretrpeti i druge vidove nematerijalne štete imenovane st. 1 člana 200 Zakona o obligacionim odnosima. To mogu biti: pretrpljen strah i duševna bol. Za dosuđivanje ovih posebnih vidova nematerijalne štete potrebno je da sud utvrdi uzročno-posledičnu vezu između pretrpljenog straha ili umanjenja životne aktivnosti zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude tako što će odrediti veštačenje medicinske struke određene specijalnosti.

„Međutim, oštećeno lice može zbog neosnovanog lišenja slobode da trpi i strah zbog raznih okolnosti koje prate njegov boravak u pritvoru, a ukoliko je zbog boravka u pritvoru došlo do umanjenja životne aktivnosti, on ima pravo i na naknadu štete za duševne bolove nastale umanjenjem životne aktivnosti. Prema tome, ostali vidovi nematerijalne štete kao što su strah i duševni bolovi zbog umanjene životne aktivnosti, su posebni vidovi nematerijalne štete za koje se dosuđuje posebna naknada za svaki vid, a ne jedinstvena naknada zajedno sa naknadom nematerijalne štete za duševne bolove zbog povrede prava slobode, ugleda, časti i dostojanstva ličnosti“ (Apelacioni sud u Beogradu, 4086/14).

„Posmatrano sa medicinskog aspekta, strah predstavlja psihički poremećaj ličnosti čoveka, koji može imati lakši i teži oblik. To može, pre svega, biti strah za život, koji nastaje u trenucima kada se neko nađe suočen sa smrću, ali strah može prouzrokovati i depresiju, neurotična

stanja, traumatske šokove ili trajni psihički poremećaj sa mogućnošću prouzrokovanja i težih posledica. Takav strah predstavlja povredu zdravstvenog i telesnog integriteta čoveka, i licu koje je pretrpelo takav strah pripada pravo na naknadu štete u vidu dosuđene pravične novčane naknade, čija visina zavisi od intenziteta i vremena trajanja straha“ (Vrhovni sud Srbije, 409/85).

Neosnovanim lišenjem slobode i neosnovanom osudom oštećeni trpi duševne bolove i strah koji mogu ostaviti trajne posledice na njegovu psihu i dovesti do oštećenja organizma. Shodno tome, dešava se da oštećeni nije sposoban da u celosti obavlja svoje svakodnevne aktivnosti, već samo delimično i uz pojačane napore, što iznova stvara fizički ili psihički bol ili oba istovremeno.

Umanjenje životne aktivnosti, kao poseban osnov za naknadu štete zbog duševnih bolova, obuhvata sva ograničenja u životnim aktivnostima oštećenog. Pod ograničenjima se podrazumeva i vršenje aktivnosti uz povećane napore ili pod posebnim uslovima.

6.3. Isključenje prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude

Neosnovano lišenje slobode i neosnovana osuda ne daju oštećenom pravo na naknadu štete u svakom slučaju. Na osnovu člana 584 Zakonika o krivičnom postupku, naknada štete ne pripada licu koje je svojim nedozvoljenim postupanjem prouzrokovalo lišenje slobode. Pravo na naknadu štete ne pripada ni licu koje je lišeno slobode, ali je postupak obustavljen ili je optužba odbijena zato što je u novom postupku oštećeni kao tužilac, odnosno privatni tužilac odustao od gonjenja ili zato što je oštećeni odustao od predloga, a do odustanka je došlo na osnovu sporazuma sa okrivljenim.

Neosnovano osuđeno lice nema pravo na naknadu štete ni u sledećim slučajevima: ako je lažnim priznanjem ili na drugi način namerno prouzrokovalo svoju osudu, osim ako je na to bilo prinuđeno; ako je do obustave postupka ili odbijanja optužbe došlo zbog toga, što je u no-

vom postupku oštećeni kao tužilac, odnosno privatni tužilac, odustao od gonjenja ili zato **što** je oštećeni odustao od predloga, a do odustanka je došlo na osnovu sporazuma sa okrivljenim (Zakonik o krivičnom postupku, **član** 585).

„Pravo na naknadu nematerijalne **štete** zbog neosnovanog lišenja slobode nema lice koje je svojim postupanjem doprinelo da se prema njemu raspiše poternica i odredi pritvor, odnosno svojim nedozvoljenim ponašanjem prouzrokovalo određivanje pritvora“ (Apelacioni sud u Nišu, 2860/16).

6.4. Postupak za ostvarivanje prava na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude

Pojedinac koji je neosnovano lišen slobode i neosnovano osuđen stiče pravo da pokrene postupak za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude.

Postupak za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode i neosnovane osude je dvofazan, jer se odvija pred organom uprave i sudom, tj. u upravnom i sudskom postupku. Sudski postupak za naknadu štete je parnični postupak i naslanja se na krivični postupak u kom su se ostvarile pretpostavke za vođenje parničnog postupka.

Prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, preciznije člana 588, pojedinac oštećen neosnovanim lišenjem slobode i neosnovanom osudom dužan je da pre podnošenja tužbe za naknadu štete podnese zahtev ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa radi postizanja sporazuma o postojanju štete i vrsti i visini naknade. O zahtevu za naknadu štete odlučuje komisija za naknadu štete, čiji se sastav i način rada uređuju aktom ministra nadležnog za poslove pravosuđa.

Upravni postupak pred Ministarstvom pravde može trajati tri meseca, zapravo to je rok u kom oštećeni ne može sudu podneti tužbu za naknadu štete.

Posle isteka roka od tri meseca, ako u tom roku komisija ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa ne donese odluku po zahtevu ili ako odbije zahtev za naknadu štete, oštećeni može podneti tužbu za na-

knadu štete nadležnom sudu. Oštećeni može podneti tužbu za naknadu štete i u slučaju kada je njegov zahtev delimično usvojen.

Aktivno legitimisana strana u postupku za naknadu **štete** je pojedinac koji je neosnovano lišen slobode i neosnovano osuđen, a u slučaju njegove smrti njegovi naslednici mogu nastaviti postupak naknade **štete** u granicama zahteva koji je ostavilac već postavio. Naslednici imaju pravo na naknadu samo imovinske štete, a postupak mogu pokrenuti jedino ukoliko se njihov predak, koji je bio neosnovano lišen slobode i neosnovano osuđen, nije odrekao prava na naknadu štete i ako nije nastupila zastarelost (Zakon o krivičnom postupku, član 590).

Pasivno legitimisana strana u postupku ostvarivanja prava na naknadu **štete** je Republika Srbija.

Prema članu 591 Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije, postupak za naknadu štete oštećeni koji je neosnovano lišen slobode i neosnovano osuđen može pokrenuti u roku od tri godine od dana pravosnažnosti prvostepene oslobađajuće presude, odnosno pravosnažnosti prvostepenog rešenja kojim je postupak obustavljen ili je optužba odbijena, a ako je žalbu rešavao apelacioni sud – od dana prijema odluke apelacionog suda. Član 589 Zakonika o krivičnom postupku predviđa i posebno pravilo koje se tiče zastarelosti. Naime, zastarelost ne teče dok traje upravni postupak pred komisijom ministarstva nadležnog za poslove pravosuđa.

7. Zaključak

Iz prethodne analize regulative kojom se štiti jedno od osnovnih ljudskih prava – pravo na slobodu (posebno ako se štiti od autoriteta države) može se utvrditi da naknada štete licima neosnovano lišenim slobode i neosnovano osuđenima predstavlja primarni vid njihove društvene rehabilitacije.

Da bi se ovakvi pojedinci obeštetili, potrebno je zakonom predvideti uslove pod kojima se može dosuditi naknada za pričinjenu štetu, kao i postupak za naknadu štete. Uslovi i postupak se propisuju zakonom koji reguliše pravila krivičnog postupka. S druge strane, naknada

štete se dosuđuje u skladu sa pravilima građanskog zakona, jer upravo krivični procesni zakoni upućuju na primenu građanskih i građanskih procesnih zakona.

Pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude je subjektivno pravo *sui generis*. Država uvek odgovara objektivno (bez obzira na krivicu) ako se dokaže da je protivpravnom radnjom službenog lica prouzrokovana šteta.

Ovakav način regulative je potreban jer naknada štete zbog neosnovanog lišenja slobode nije šteta nastala krivicom štetnika, niti je šteta nastala od opasne stvari ili opasne delatnosti.

U trenutku kada je radnja lišenja slobode bila preduzeta, ona je bila zakonita. Međutim, ukoliko se tokom postupka prikupi dovoljno dokaza koji će isključiti krivičnu odgovornost lica i ukoliko se potvrdi da preduzete radnje lišenja slobode nisu smele biti preduzete, potrebno je oštećenom nadoknaditi za pretrpljenu psihičku bol, a to se upravo postiže tako što se zakonom koji propisuje pravila i uslove lišenja slobode i pravila i uslove donošenja odluke propisuju i pravila za rehabilitaciju kada je zbog loše procene državnih službenika povređeno ljudsko pravo na slobodu.

Literatura

- Bakonji, M. (2019). Naknada štete licima neosnovano lišenim slobode prema mađarskom zakonu, *Institut za uporedno pravo*, Beograd, Udruženje za odštetno pravo Beograd i Pravosudna akademija Beograd, Urednici: prof. dr Zdravko Petrović, prof. dr Vladimir Čolović i prof. dr Dragan Obradović.
- David, R., Brierley, D. (1985). *Major Legal Systems in the World Today*: London: Steven and Sons.
- Grubač, M. (1979). Naknada štete za neopravdanu osudu i neosnovano lišenje slobode, *Savremena administracije*, Beograd.
- Mitchel, I. (2007). *Claiming Compensation for Police Misconduct (a Guide to your Rights)*, Birmingham.
- Mrvić Petrović, N., Petrović, Z. (2008). Naknada štete zbog neosnovanog lišenja slobode ili neosnovane osude. *Centar za mir i razvoj demokratije*, Beograd.
- Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž. 3640/18 od 07. 03. 2018. *Elektronski zbornik sudske prakse, Intermex*, Beograd.

- Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž br. 4086/14 od 5. novembra 2014. godine. *Elektronski zbornik sudske prakse, Intermex*, Beograd.
- Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž br. 2967/10 od 01.04.2010. godine. *Bilten Apelacionog suda u Beogradu*, broj 2/2011.
- Presuda Apelacionog suda u Nišu, Gž. 2860/16 od 07.12.2016, neobjavljena, arhiva Suda.
- Presuda Višeg suda u Novom Sadu, poslovni broj Gž br. 5394/10 od 21.12.2011. godine. *Bilten Višeg suda u Novom Sadu*, broj 3/2012.
- Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev 409/85. *Elektronski zbornik sudske prakse, Intermex*, Beograd.
- Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006, 115/2021.
- Zaključak sa Savetovanja građanskih i građanskopravnih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16. oktobra 1986. godine.
- Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.
- Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 57/89, „Službeni list SFRJ“, br. 31/93, 22/99, 23/99 – ispravka, 35/99, 44/99, „Službeni glasnik RS“, br. 18/2020.